

УДК 004.738.5:021.61(094)

Прохорова Ганна Валеріївна

бібліотекар 2-ї категорії ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна

Харків, м. Свободи, 4

тел. 707-51-21

Ganza2011@mail.ru

eScriptorium: рідкісна книга в середовищі Інтернет

Рідкісна книга є надбанням національної культури та найбільшим скарбом бібліотеки. Стародруки, як і значна кількість рукописних документів, через значний вік або низьку якість паперу знаходяться в поганому фізичному стані та мають досить низьку механічну міцність паперу. Багато з них зазнали руйнівного впливу агресивного зовнішнього середовища, механічних пошкоджень, біологічних шкідників тощо. Використання електронних копій дозволяє вирішити проблеми з обмеженням доступу заради збереження оригіналу та надати їх для вивчення, освіти або культурного дозвілля. Дуже важливим завданням сучасних бібліотек є забезпечити доступність документальної спадщини минулого для нинішнього і майбутнього поколінь.

Також актуальним питанням залишається створення єдиного каталогу рідкісних видань та рукописів, що зберігаються у фондах бібліотек України. У контексті цієї проблеми створення електронного архіву рідкісних видань і рукописів для науки та освіти постає важливим кроком до її вирішення.

Створенню електронних архівів сприяє сучасна законодавча база. У Законі України «Про національну програму інформатизації» (від 4 лютого 1998 р., № 74/98-ВР) підкреслюється ця нова роль бібліотеки, визначаються її завдання в процесі формування нового інформаційного суспільства. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного

суспільства в Україні на 2007-2015 роки» визначає концептуальні положення та обґрунтовані завдання, які стоять перед нашою державою на шляху до інформаційно-відкритого суспільства, яке орієнтоване на інтереси людей. Згідно наказу Міністерства культури України від 29 листопада 2011 р. № 1094/0/16-1 було розпочато створення нового інтегрованого ресурсу – електронної бібліотеки «Культура України». Концепція цього ресурсу визначена як всеукраїнська, яка охоплюватиме фонди бібліотек, музеїв та архівів держави і матиме єдину електронну базу даних (фонд), а також єдиний інтерфейс доступу для користувачів до усіх колекцій. Базовий формат документів – PDF. У даний час вона містить більше 1700 документів.

Сьогодні деякі бібліотеки України й Росії вже мають досвід створення електронних архівів видань, зокрема й стародруків.

У Росії роботою з оцифровки вже займається Електронна бібліотека Державної Публічної Історичної Бібліотеки Росії [7], Наукова Бібліотека ім. М. Горького Санкт-Петербурзького державного університету [8]; Державна публічна науково-технічна бібліотека Росії розробила проект Електронний архів науково-технічної рідкісної книги (<http://vlibrary.ru>). А також Нижнетагільська Державна соціально-педагогічна академія також має свій електронний архів стародруків [10].

Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського Національного університету ім. Т. Г. Шевченка створила цифровий репозитарій старовинних друкованих видань [11], які мають унікальну історичну та культурну цінність. На сайті бібліотеки в цифровому репозитарії Old Printed Books надається вільний доступ до 80 електронних копій. Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова в Електронній бібліотеці старовинних видань надає доступ до фондів свого Музею рідкісної книги [12].

В Харкові Бібліотека Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» викладає свої рідкісні видання у локальній мережі університету.

В Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна за ініціативи директора Центральної наукової бібліотеки І. К. Журавльової був створений і фактично з 30 січня 2012 року діє **eScriptorium**. Цей університетський електронний архів накопичує в електронному вигляді **рідкісні видання та рукописи із фондів ЦНБ університету** [1, п.1]. Інші бібліотеки України, які мають фонд рідкісних книг, також можуть залучатися до його наповнення. eScriptorium являє собою частину загальної електронної колекції ЦНБ.

Саме слово «**Scriptorium**» є назвою монастирського приміщення для ручного перепису книг ченцями, а літера «е» означає електронний.

eScriptorium орієнтований на науковців, викладачів, аспірантів і студентів, тому виконує навчальну, наукову та довідково-інформаційну функції.

Особливістю eScriptorium [6] є абсолютно вільний доступ через мережу Інтернет. Електронні версії документів є вільно доступні для відтворення, оскільки термін дії авторського права закінчився і вони перейшли у суспільне надбання.

До поповнення архіву eScriptorium електронними копіями можуть приєднуватись й інші бібліотеки (бібліотеки-депозитори), та за ними залишається право власності на оригінали документів. Усі відносини бібліотеки-депозитора та бібліотеки-адміністратора регулюються «Договором приєднання» до проекту створення електронного архіву [2, п. 2.1]. На цей час до проекту приєдналася Наукова бібліотека Харківського національного університету радіоелектроніки.

eScriptorium – це місце доступу до університетської історії та наукової думки минулих часів. Це своєрідна кунсткамера, де зібрані пам'ятки, що мають не вузькогалузевий, а загально університетський зміст. Вони надають матеріал для виховання студентської маси як молодих науковців, які успадковуватимуть кращі традиції нашої Alma mater.

У збереженні старовинних документів під час сканування значну роль відіграє спеціалізований книжковий сканер ATIZ Book SNAP, за допомогою якого і відбувається сканування. Цей сканер дозволяє сканувати документи без необхідності їх повного розгортання та притискання до пласкої поверхні (має V- образну підставку для книжок), крім того в його лампі освітлення відсутні ультрафіолетова та інфрачервона частини спектру які мають негативний вплив на папір старовинних документів. Висока якість результатів сканування досягнута за рахунок спеціальної підготовки співробітників окремого підрозділу бібліотеки, що виконують сканування, а також, завдяки використанню графічного формату TIFF для збереження результатів сканування. Всі результати сканування зберігаються лише в графічному вигляді. І в цілому сторінка сайт була розроблена для забезпечення зручного та повного доступу до цифрових копій старовинних документів, що знаходяться у фондах бібліотеки. Файли сторінок документів в форматі JPG використовуються для їх попереднього перегляду на веб-сайті. Це дозволяє значно знизити обсяг Інтернет-трафіку користувача під час пошуку необхідної інформації у документі.

eScriptorium створений за допомогою програмного забезпечення відкритого доступу DSpace, розробки Массачусетського технологічного інституту, що підтримує протокол обміну метаданими OAI-PMH (Open Access Initiative protocol for Metadata Harvesting), дозволяючи тим самим інтегрувати електронний репозитарій у міжнародні реєстри ROAR, OpenDOAR та інші. Депозитор створює метадані, що стисло описують документ і надає електронну версію документа. Рекомендованими для текстів є формат Adobe PDF, а для зображень – JPEG або TIFF.

Електронний архів eScriptorium є універсальним за змістом науковим зібранням електронних копій повних текстів старовинних та рідкісним творів або їх окремих частин. Структура архіву складається із фондів за типами рідкісних видань у кореновому каталозі. На сьогодні в eScriptorium ЦНБ ХНУ ім. В.Н. Каразіна створені 9 розділів: рукописи та рукописні книги,

інкунабули, палеотипи, іноземні стародруки, видання глаголичного друку, видання кириличного друку, видання гражданського друку, українські видання, рідкісні та цінні видання. Остання категорія містить понад 400 електронних версій і є найбільшою. Рукописи та рукописні твори нараховують більше 10 документів. До українських видань віднесено більше 40 найменувань, до видань гражданського друку – більше 20.

Scriptorium містить такі цікаві пам'ятки, як персидський збірник віршів Хакима Рокна Масіхі 1638 р., грецькі рукописні книги XVIII ст., пам'ятку церковної старовини «Венец Христов» (збірник недільних проповідей Антонія Радивіловського 1688 р.); «Алфавитный список студентов Императорского Харьковского университета» від 1887 р. по 1917р. загалом 11 випусків; історична публіцистика, присвячена діяльності засновника університету Каразіна В.Н., а також його листи, маловідомі роботи нобелівського лауреата Мечнікова І.І., що присвячені не тільки медичним питанням, але і проблемам суспільного розвитку; біографічні матеріали Багалія Д. І., Краснова А. М., Бузескула В. П., Каченовського Д. І., Данилевського В. Я. та інших. Є в архіві і 7 випусків українського журналу «Харковский Демокрит». Це перше українське періодичне видання гумористичного та сатиричного напрямку, що виходив у Харкові щомісячно з січня по червень 1816 року. Його видавцем та редактором був Василь Григорович Маслович (1793–1841) Також представлений один випуск журналу «Украинский вестник» 1817 року, редактором якого був Срезневський І. Усі вони, як і окремі видання друкувалися університетською типографією. В eScriptorium можна знайти також і «Речи, говоренные в торжественном годовом собрании Императорского Харьковского университета 17 января 1806 года» (період 1806-1809 рр.), «Правила для библиотеки Харьковского университета» 1850 року. На сьогодні він має виражену тематичну спрямованість – це історія науки та, безпосередньо, Харківського університету. Таким чином, виконане найперше завдання на шляху пізнання: презентація університетської історії.

Якщо усі необхідні матеріали користувачі знаходитимуть в мережі Інтернет, як це відіб'ється на роботі бібліотек? Читальні зали за останні роки втратили значну частину студентської маси і з розвитком Інтернет ресурсів втрачатимуть далі. Якою повинна бути стратегія бібліотеки в нових інформаційних та економічних умовах? На мою думку, саме створення й подальше наповнення таких електронних архівів, як eScriptorium, підвищить рівень доступності цієї колекції для користувачів, що значно збільшить і кількість читачів.

Однак, маючи значні фондові зібрання заклади культури та освіти не мають можливостей для швидкого їх представлення в мережі Інтернет. Це висуває питання їхньої взаємодії і, навіть об'єднання електронних ресурсів. eScriptorium шляхом надання місця для довготривалого зберігання електронних копій забезпечує зростання популярності як фонду ЦНБ Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, так і університетських бібліотек України в цілому.

Використана література та джерела:

1. *Положення про «eScriptorium – електронний архів рідкісних видань та рукописів для науки та освіти» [Електронний ресурс]: сайт. – Режим доступу: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua> – Назва з екрану.*
2. *Договір приєднання до проекту eScriptorium – електронного архіву рідкісних видань та рукописів для науки та освіти [Електронний ресурс]: сайт. – Режим доступу: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua> – Назва з екрану.*
3. *Журавлєва И. К. Сохранение культурного наследия в библиотеках высших учебных заведений Украины: проблемы и их решение [Электронный ресурс] / И. К. Журавлева // Библиотекосведение и информация: науч.- теор. и*

- практ. журнал. – Баку, 2012. – № 2(8). – С. 47–55. – Режим доступа : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/6569> – Заглавие с экрана.
4. Журавльова І. К. eKHNUIR-електронний архів Каразінського університету. Перший рік: проблеми та досягнення : презентація [Електронний ресурс] / Журавльова І. К., Самохвалова О. Ю. – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/1653> – Назва з екрану.
5. Журавлѳва І. К. CARMINA MORTE CARNET: о некотором опыте создания виртуальных книжных памятников в библиотеках Украины и зарубежья, 2012 [Электронный ресурс] / І. К. Журавлева, директор Центральной научной библиотеки Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. – Режим доступа: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/5881> – Заглавие с экрана.
6. eScriptorium [Електронний ресурс]: сайт. – Режим доступу: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua> – Назва з екрану.
7. Электронная библиотека Государственной Публичной Исторической Библиотеки России [Электронный ресурс]: сайт. – Режим доступа: <http://www.bibliophika.ru> – Заглавие с экрана.
8. Научная библиотека им. М. Горького Санкт-Петербургского государственного университета [Электронный ресурс]: сайт. – Режим доступа: <http://www.library.spbu.ru/> – Заглавие с экрана.
9. Государственная публичная научно-техническая библиотека России- [Электронный ресурс]: сайт. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/> – Заглавие с экрана.
10. Библиотека Нижнетагильской Государственной социально-педагогической академии [Электронный ресурс] : сайт. – Режим доступа: http://ntspi.ru/library/virtual_exhibitions/treasure_trove_of_words/ – Заглавие с экрана.

11. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича [Електронний ресурс]: сайт. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/about/lib_today.php3 – Назва з екрану.

12. Електронна бібліотека старовинних видань Музею рідкісної книги Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова [Електронний ресурс]: сайт. – Режим доступу: <http://rarebook.onu.edu.ua:8081> – Назва з екрану.

13. Бібліотека Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» [Електронний ресурс] : сайт. – Режим доступу: <http://jur-academy.kharkov.ua>– Назва з екрану.